

**ЖІНКА ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТАЄМНИЦІ БУТТЯ У ПІЗНІЙ ПРОЗІ
ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «ГОРБУНКА ЗОЯ»)**

**(Дінець Олена Олександрівна, магістрантка
Радько Ганна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української літератури)
Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка,
Полтава, Україна**

Проблема тілесності і гендерних відносин була однією із центральних у творчості Валерія Шевчука періоду 90-х років. Що є жінка і що несе вона у цей світ? «Саме образ жінки-фатуму, жінки-спокусниці послідовно розкриває у своїх творах письменник, намагаючись дослідити природу антагонізму. Та в ній, переконується автор, попри все своє помітне упередження до жіночої статі й неприховану солідарність із сильною половиною людства, переможців нема: жінка і чоловік приречені бути «єдиною спілкою», що доводить не тільки життя, але і смерть» [6, с.34]. Для Валерія Шевчука жінка – це щось занадто неосяжне, у ній він прагне віднайти непомітні глибинні риси. Розуміння подвійної природи жінки призводить до усвідомлення двоїстості світу, нерозривного зв'язку таких категорій життя, як красиве-потворне, живе-мертве, реальне-ірреальне, добро-зло. Незважаючи на те, що гендерна тематика у творах письменника часто досліджувалася, однак проблема репрезентації жінки, традиційних стереотипів жіночності, їх еволюція є малодослідженою.

Потрібно зазначити, що літературознавці В. Карпова, С. Яковенко [9] аналізували переважно міфологічні особливості епічної збірки Валерія Шевчука «Жінка-змія», до якої увійшла однойменна повість та ще два епічні твори: «Горбунка-Зоя» та «Жінка в блакитному на сніговому тлі. На думку дослідників, ці твори об'єднані темою демонізації жінки. Викликає інтерес класифікація міфологічних образів жінок, розроблена К. Бугайчук. Дослідниця переконана, що «...Валерій Шевчук створює культурний міф української жіночності» [1,с.53].

У репрезентації жіночих образів Валерій Шевчук використовує два архетипи жінок, які, за словами дослідниці В. Суковатої, існували в Україні: жінка-господиня – розумна, успішно береже дім і примножує капітал; і жінка-відьма (у сучасному дискурсі) – популярна світська особа, яка демонструє сексуальність у поєднанні з розумом [6,с.43]. У збірці «Жінка-змія» ці два архетипи Шевчук зображує опозиційно: «...є жінки світлоносні, тобто без містичної енергії, або ж вона в цих жінках пробуває в межах норми, а є жінки темрявоносні, містична енергія яких вища норми, аномальна...» [8, с.52].

Наше дослідження покликане обґрунтувати різне сприйняття світу чоловіком і жінкою, способи їх буття, які знаходять відображення у художніх творах Валерія Шевчука. Це й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. Об'єктом дослідження є повість «Горбунка Зоя». Предметом дослідження є образ головної героїні повісті Зої та образи хлопців: Олега, Геннадія та Юрка. Мета дослідження: зробити спробу гендерного аналізу повісті, представити власну інтерпретацію художніх образів повісті.

Повість «Горбунка Зоя» – перший твір із збірки «Жінка-змія». З точки зору композиції, то він вдало розміщений першим, бо у ньому фігурує найбільша кількість іпостасей демонічної жінки, яка керує чоловічими пристрастями. Розповідь ведеться від імені оповідача, який переказує історію життя трьох хлопців: Олега, Геннадія та Юрка. Переломним моментом безтурботного існування колишніх однокласників та їх дівчат став приїзд Зої – красивої, але, на жаль, горбатої дівчини. До речі, її горб був невеликим і зовсім не- потворним. Дівчина входить у компанію, зваблює кожного із молодиків і таким чином нищить це товариство – вони відчужуються один від одного. На початку твору хлопці зневажливо ставилися до Зої через її природну ваду, але дівчина приваблювала їх у сексуальному плані, приходила до них у снах. Поєднання краси і потворності робить її демонічною, «фатальною»: «Девка...клас! Красивішої не бачив! Тільки що з горбом...» [8,с.5]. У снах Зоя з'являється до хлопців у різних образах: богині («Поводилась вона зовсім не як упосліджена почвара, а як богиня» [8, с.29], «Прегарне обличчя її сяяло, мов у богині» [8, с.37]; змії («Ї очі її так само блищали, ніби бляшки, які мали на мене, а може, і на хлопців, дивний магнетичний вплив– мені здавалось, що так блищать очі змії, коли вона гіпнотизує жертву [8, с.28], «Кинувся до неї, а вона звинно і легко, як змія чи вуж, прослизнула у темряву» [8, с.53]; павучихи («Випадало, що ми всі дивно потрапили на гачки горбунки Зої, усіх вона знепокоїла, і всі ми борсались у якійсь сітці, сплетеній із обриження та захоплення» [8,с.17], «тіло в того обличчя було павуче, роздуте, з величезним животом і тонкими, ніби стебла, руками й ногами, власне, лапами», «Припнутий павутинням чи волоссям серед кімнати [8,с. 58]; відьми («Вона вам голови крутить, а ви казаетесь» – Оксана [8, с.29], «Да то ведьма! Недарма вона на вінику літає» – Геннадій [8,с.19]; навіть пташки («...вона стрибала з каменю на камінь, ніби ціле життя цим займалася, як пташка» [8, с.15], « як пташка, пурхнула в машину» [8, с.43]; смерті («...ми вчинили велику дурницю, впустивши у свій гурт горбунку Зою, вона-бо не людина, а наша смерть...» – Оксана [8,с.23], Зоя була «Красіва, як сатана!» – Олег [8,с.9], «А йшла особливо: гірко, сміливо, при цьому вся постать її виточувала якусь енергію– не було в ній скованості, а якась виклична виказність, ніби спеціально виставлялася: дивіться, мовляв, я така» [8,с.10].

Усі четверо хлопців планували зламати Зою під час статевого акту, оскільки вважали, що саме чоловік керує процесом. Проте самі програвали, внутрішньо відчуваючи смерть. «Коли тобі цікаво, знай: я був брутально згвалтований. Утяв?– каже Юрко» [8,с.18], «Спереду тріумфуюча, випростана, попри свою ваду, Зоя, а за нею, наче побитий пес, чи видушена цитрина, чи спущений м'яч, її напарник (Юрко)» [8,с.42], «...ступав, як ведмідь на ланцюгу за циганом, Геннадій...був ніби сердитий і незадоволений, але як ведмідь на ланцюгу» [8,с.42], «...нічого бридкішого і гидотнішого в житті я не відчував... Вона мене, причепленого, потягала по куцах... Думає, що здохну! ...шо вона за человек такой? Лі она не чоловік?» [8, с.61], «Бідолашка, який поніс ваготу і біль здійсненої на ньому помсти» [8, с. 90]. До контакту із Зоєю всі молодики жили відсторонено, займалися «лінивим коханням», тобто не обмежували себе одним статевим партнером. Для розваг були дівчата: Лена, Марта, Оксана, які приваблювали їх лише як сексуальні партнери. Лише про Зою оповідач говорить як про «фатальну жінку», яка здатна бути рівною із чоловіками, а інколи сильнішою за них: «Юрка вона зламала як тендітну квітку, вдихнула скільки хотіла

запаху тієї квітки, недбало кинула під ноги і наступила підбором; Геннадія – як лозину, нервово поламавши її на цурпалки, а тоді знову-таки викинувши; Олега – як гілку дерева, яку теж поламала і підпалила; я ж був ніби дерево, яке без допоміжних засобів, тобто без сокири і пилки, не звалити» [8,с.77]. Хлопці були ніби загіпнотизовані Зоєю. Вона до кожного з них знайшла підхід, вивчила їхні інтереси, стала подругою, цікавим співбесідником, з якою можна було обговорити книгу та різні проблеми. Та все ж через свою зовнішність Зоя розуміла, що надовго чоловіка вона не втримає коло себе і застосовує свої магнетичні здібності, аби здійснити свою мрію – стати матір'ю. У творі згадується оповідання Амброса Бірса «Людина і змія», в якому зображений процес смерті чоловіка, який не міг протистояти магнетичному погляду змії. «І геть так само, як в оповіданні Бірса, ті очі випромінювали яскраві чи барвисті кола, що наближалися, збільшувались, а потім зникали, мов мильні бульбашки» [8, с.39]. Згаданий твір мав великий вплив на оповідача, який говорив: «...нечиста сила, містика й усіляка чортівня існує лише для тих людей, котрі в неї вірять, отже, віра є стимулятором, котрий усі ці речі для людей проявляє і оживляє» [8,с.72]. Хлопець постійно аналізує поведінку горбунки Зої, вона цікавить його як особистість. «Ми, чоловіки, і справді, нічого не розуміємо в жіночій психології, коли б не було це все так елементарно» [8,с.67], «...може, мститься отак на нас, чоловіках, що ми через її потворність ігноруємо її красу? Це жінка з містичною енергією» [8,с.62], «...вона на цілу голову була вища навіть від найрозвиненішої з-поміж наших дівчат Оксани» [8,с.75], «Зоя, зустрічаючись із Олегом, говорила тим російським волап'юком, що і він; з Геннадієм – вживала чудовий суржик, удаючи із себе «просту»; зі мною ж – чистісінькою літературною мовою, навіть згадувала назви книжок, які я любив», «Це була артистка, причому непогана – хотіла подобатись не одному із нас, а кожному зокрема», «Отже, вона в стосунках із нами виступала на рівні кожного із нас» [8,с. 33].

Після історії з горбункою Зоєю Юрко і Геннадій опинилися у в'язниці, Олег втратив інтерес до жіночої статі, оповідач став пияком, та все ж потім всі одружилися та знайшли в собі сили почати все спочатку. Отже, роль горбунки Зої у житті чоловіків величезна: вона допомагає їм самовизначитись. «Річ у тім, що я не бачив смисла ні в чому: ні в навчанні, ні в майбутній роботі, ні в читанні книжок, ні в політиці, ні в самому акті екзистенції, тобто існування» [8, с. 29]. Образ Зої подається через юнацький самостверджуючий погляд, її вчинки оцінені: «...мотиви поведінки горбунки Зої були прості, не суперсексуальні, і не містичні – вона хотіла дитини, а не чоловіка. Мети вона досягла» [8, с.90].

В одному інтерв'ю Валерій Шевчук сказав, що «недаремно в середньовіччі саме жінку вважали посудиною диявола, – знову ж таки через незбагненність її метафізики раціональним чоловічим розумом» [2,с.13]. Наприкінці повісті оповідач зустрів Зою, яка дуже змінилася: «...лице було невпізнано спотворене...жінка була горбата» [8, с.104].

Отже, повість «Горбунка Зоя» віддзеркалює найелементарнішу версію поведінки головної героїні – демонізацію. [8, с.77]. Намагання жінки стати рівною у відносинах для чоловіка є поразкою : «Зоя – це голос плоті моєї, а я – голос розуму мого, отже, моє самолюбство не має допускати, щоб перемогла вона, себто – плоть» [8,с.76]. Натомість дослідниця Л. Дереза вважала, що «...жінки у письменника (В. Шевчука) виявляються активним і творчим началом» [4, с.34].

У цій науковій розвідці ми розглянули особливості репрезентації жінки у повісті Валерія Шевчука «Горбунка Зоя», проаналізували причини появи образу демонічної жінки в творчості письменника. Відтворюючи внутрішній конфлікт між чоловіком і жінкою, між чоловічим і жіночим початками у жінки, письменник утверджує думку про одвічну єдність протилежностей, що і є тасмницею буття. «Жінка ж послана в світ, щоб утверджувати справедливість, вона знаряддя й міра справедливості...» – стверджував інший чоловік, письменник Павло Загребельний [5, с.76]. Отже, у подальших наукових розвідках перспективним є узагальнення антитези «чоловік-жінка» у постмодерністичній прозі Валерія Шевчука.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайчук К. Л. Жіночі міфологічні образи у творчості Валерія Шевчука. Житомирщина. 2010. № 20. С.47–54.
2. Валерій Шевчук: «Хочу бачити в жінці людину, а не друга людини» / розмову вела Л. Таран. Україна. 1994. №8. С.12–13.
3. Грабович Г. Кохання з відьмами [Електронний ресурс]. Ч. 2/ Грабович// Критиканы! – Режим доступу: [http://kritiki.net\(2000/08/30_koxannya_-z-vidmami-chastina-2](http://kritiki.net(2000/08/30_koxannya_-z-vidmami-chastina-2) (дата звернення 12.02.2021).
4. Дереза Л. В. На життєвих перехрестях (Про оповідання В. Шевчука «Жінка-змія»)/ Філологічні науки: зб. наук. пр. Полтава. 2009. С.32–36.
5. Загребельний Павло. Роксолана. Серія «Романи і повісті». Книга перша. Київ. 1979. С.76.
6. Суковатая В. А. Национальные архетипы «женственности» : сравнительный анализ украинской и русской моделей. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Теорія культури і філософія науки. Харків. 2011. № 940. С.40–41.
7. Тарнашинська Л. Жінці не досить слів, або Роксолана ...в українському парламенті. Етнічна історія народів Європи. Випуск № 7. Київ. 2000. С.34
8. Шевчук В.О. Горбунка Зоя. Сучасність. 1995. 3 березня (407). 105 с.
9. Яковенко С. Гендерна проблематика в прозі Валерія Шевчука. Житомир: Волинь-Житомирщина. 2007. № 17. С.39–48.